

Наталія М. Краус

ІНВЕСТУВАННЯ ВЕНЧУРНИХ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті доведено необхідність інвестування венчурного малого підприємництва як об'єктивної потреби на етапі становлення в Україні інноваційної економіки. Визначено причини, що викликають потребу в створенні та інвестуванні венчурних малих підприємств. Проведено порівняльну характеристику інноваційної економіки на основі венчурного бізнесу та економіки сьогодення. Узагальнено основні напрями і привабливі умови для розвитку високоризикового інвестування в Україні.

Ключові слова: венчурні малі підприємства; інвестування; потреба; інноваційна економіка.
Рис. 1. Табл. 1 Літ. 11.

Наталья Н. Краус

ИНВЕСТИРОВАНИЕ ВЕНЧУРНЫХ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье доказана необходимость инвестирования венчурного малого предпринимательства как объективной потребности на этапе становления в Украине инновационной экономики. Определены причины, вызывающие потребность в создании и инвестировании венчурных малых предприятий. Проведена сравнительная характеристика инновационной экономики на основе венчурного бизнеса и современной экономики. Обобщены основные направления и привлекательные условия для развития высокорискового инвестирования в Украине.

Ключевые слова: венчурные малые предприятия; инвестирование; потребность; инновационная экономика.

Nataliya M. Kraus¹

INVESTING IN SMALL BUSINESS VENTURES AS AN OBJECTIVE NEED OF INNOVATIVE ECONOMY

The article argues for the need to invest in small business venture as an objective requirement at the stage of innovative economy formation in Ukraine. The causes that generate the need to create and invest in small business ventures are determined. The comparative characteristics of an innovative economy based on venture business and the contemporary economy is carried out. Key directions and attractive conditions for the development of high-risk investment in Ukraine are generalized.

Keywords: small business ventures; investment; need; innovative economy.

Постановка проблеми. Ситуація, що склалася в українській економіці, дає нові можливості для розвитку інноваційної діяльності. Україна може посісти належне місце в Європі та світі лише в разі опанування науково-технологічної моделі економічного розвитку.

У свою чергу, інноваційна спрямованість стратегії та тактики розвитку виробництва ставить нові вимоги до змісту, організації і методики управлінської діяльності. Серед чинників, які визначають конкурентоспроможність національної економіки, дедалі більшого значення набувають такі конкурентні переваги, як рівень технології та ефективність інноваційних систем [9, 97].

Одним з важливих механізмів, що забезпечує інноваційні процеси ресурсами, є венчурне інвестування. Зарубіжний досвід господарювання свідчить,

¹ Y. Kondratyuk Poltava National Technical University, Ukraine.

що в країнах з розвиненими ринковими відносинами венчурне підприємство відіграє активну роль у задоволенні потреб основної маси населення в новій продукції, підвищенні науково-технічного рівня виробництва. Інвестиції, які здійснюються венчурними фондами, є основним джерелом інвестування нових підприємств, особливо на ринку високих технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові напрями покращення діяльності українських суб'єктів господарювання знайшли своє відображення у стратегії економічного і соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки [11]. Прийнятий у 2001 році Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» [2] не відображає повною мірою специфіку національного венчурного інвестування, не передбачає заходів державної підтримки загалом і венчурних інвестицій зокрема. У Законі України «Про інноваційну діяльність» венчурний капітал не розглядається як джерело фінансування інноваційної діяльності [1]. Значний внесок у дослідженні питань з удосконалення функціонування венчурних малих підприємств зробили, такі науковці як: Л. Антонюк [3], О. Кардаш [4], А. Каширин [5], Княжанський [6], В. О. Мартякова [7], С. Москвін [8], І. Павленко [9], І. Скоблякова [10] та інші.

Невирішені частини проблеми. В працях авторів, згаданих вище, висвітлено цілу низку заходів інституційного характеру з покращення діяльності венчурного підприємництва, але вони стосуються всього підприємницького сектору. В той же час такій об'єктивній потребі інноваційної економіки, як інвестування венчурних малих підприємств, приділяється мало уваги в економічній літературі, що визначає актуальність та необхідність наукових досліджень у цій галузі.

Метою дослідження є доведення необхідності інвестування венчурного малого підприємництва як об'єктивної потреби на етапі становлення в Україні інноваційної економіки.

Основні результати дослідження. Серед малих підприємств, котрі займаються інноваційною діяльністю в Україні, все більшого поширення набуває специфічна їх форма – венчурні підприємства. Ці підприємства відрізняються невеликою чисельністю працівників, високим науковим потенціалом, гнучкістю до мінливого економічного середовища та цілеспрямованою активністю. Вони, в основному, займаються пошуково-прикладними дослідженнями, проектно-конструкторськими розробками і освоєнням на їх основі нових видів продукції, технологічних процесів, організаційно-управлінських рішень. Цим венчурні підприємства відрізняються від поширених форм малого підприємництва, в яких ризиків менше у зв'язку з роботою в призначеному напрямку підприємницької діяльності.

Сучасні малі венчурні фірми представляють собою гнучкі й мобільні структури, які відрізняються дуже високою та цілеспрямованою активністю, що пояснюється, в першу чергу, прямою особистою зацікавленістю працівників підприємства та інвесторів у якнайшвидшій успішній комерційній реалізації розроблюваної ідеї, технології, об'єкта, винаходу, причому з мінімальними витратами [10, 147].

Здійснення наукових розробок, зокрема пошукового характеру, пов'язане із значним ризиком, тому капітал, що їх фінансує, називають ризиковим (вен-

чурним). Звідси і назва – «ризикові підприємства». Друга їх особливість полягає в тому, що основною сферою їх функціонування є наукоємні галузі (нові засоби зв'язку, електроніка, інформатика, хімія, біоінженерія).

Венчурні підприємства (організації, фірми) виконують важливу «зв'язуючу» роль між пошуковими дослідженнями і серійним (масовим) виробництвом нововведень. За змістом робіт венчурні малі підприємства наближені до однієї з форм інтеграції науки і виробництва – інженерних центрів.

Значення ризикових (венчурних) малих підприємств не обмежується лише нововведеннями. Вони формують новий інноваційно-інвестиційний механізм, що відповідає вимогам структурної перебудови виробництва і зростаючим суспільним потребам.

До переваг венчурних малих підприємств слід віднести й те, що розробляючи принципово нові вироби та технології, вони можуть одночасно виявляти найбільш перспективні напрями інновацій і безперспективний шлях розвитку досліджень, що призводить до значної економії ресурсів. Значення венчурних малих підприємств полягає також у тому, що вони стимулюють конкуренцію, підштовхують великі підприємства (об'єднання) до інноваційної активності.

Сфера діяльності малих інноваційних підприємств може бути різноманітною, а саме: новаторські рішення постійно проявляються не лише у високих технологіях, але й в консервативних секторах, в тому числі у виробництві споживчих товарів, сфері послуг, нерухомості, фінансах. Для всіх інноваційних підприємств притаманні високі ризики на ранніх стадіях розвитку, коли їх комерційне майбутнє виглядає непевно та невизначено. Це обумовлено новизною продукції, роботою на нових ринках, необхідністю створення нових споживчих груп. У зв'язку з цим, ринки і грошові потоки підприємства складно піддаються розрахункам.

Інша характеристика інноваційного підприємства – висока частка додаткової вартості виробленого продукту, важливість нематеріальних активів, важкість оцінки до початку виробництва. Підприємства, що працюють у сфері високих технологій, діяльність яких базується на інтелектуальній власності – патентах, ліцензіях, ноу-хау, об'єктах авторського права, – яскраві представники інноваційного сектору [5, 16].

Ефективність ризикових малих підприємств настільки велика, що робить практику його створення природною, а діяльність – ефективною та доцільною. Про це свідчить багато виробів, які отримали поширення на увесь світ та користуються попитом. Так, результатом діяльності венчурних підприємств стали такі вироби, як кінескоп, застібка («блискавка»), турбореактивний двигун, інсулін, кольорова фотоплівка, мікропроцесор. При цьому, варто зауважити, що деякі з венчурних малих підприємств перетворились на великих виробників наукоємних виробів (наприклад, "Хerox", "Apple").

Як єдине ціле з венчурними та прямими інвестиціями слід розглядати і галузь «бізнес-ангелівського» інвестування. Принципи прямого і венчурного фінансування – вкладення капіталу в підприємства, які мають потенціал росту, в обмін на значну (більше 10%) частку з метою отримання високого прибутку внаслідок продажу цієї частки через деякий час. Головна особливість прямих і венчурних інвестицій полягає в тому, що прибуток утворюється внаслідок

лідок росту капіталізації підприємства під час «спільного життя» з інвестором, який активно сприяє цьому через участь в управлінні бізнесом, розробці стратегії, підборі персоналу, просуванні продукції. Якщо на ранніх стадіях здійснити грошові вливання, то більшим може виявитись прибуток, але не виключений і великий ризик. Малі інноваційні підприємства ранніх етапів розвитку, з причин своїх високих ризиків, стають основними реципієнтами венчурних інвестицій, тому «інновації» та «венчур» асоціюються один з одним [5, 21].

Сьогодні венчур у розвинутих країнах – це багатомільярдна індустрія, яка забезпечила «поточне виробництво» інноваційних підприємств, у тому числі такого класу, як "Intel", "Microsoft", "Google", "Silicon Graphics" і російських mail.ru, "Yandex", "Ozon", "Rambler" [5, 30]. Саме тому, враховуючи практичний досвід становлення економіки інноваційного типу розвинутих країн, доречно провести порівняльну характеристику інноваційної економіки на основі венчурного підприємництва та економіки, що притаманна Україні (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльна характеристика інноваційної економіки з урахуванням венчурного бізнесу та економіки сьогодення, авторська розробка

Економіка сьогодення	Інноваційна економіка з урахуванням венчурної діяльності
Високий ступінь зовнішнього регулювання	Формування нових альянсів і саморегулювання
Прагнення до збереження «статус-кво»	Швидкість та мінливість
Базування на капіталі	Базування на знаннях та інтелектуальній власності. Капітал стає в більшій мірі робочим інструментом, фактором виробництва
Орієнтація на збереження старих робочих місць	Орієнтація на створення нових робочих місць
Акцент на отримання знань, досвіду і навичок	Постійне навчання, самовдосконалення, що є безперервним процесом
Акцент ставиться на безпечності та стабільності. Відсутність бажання до ризику	Готовність до ризику
Концепція «перемога – поразка» (від угоди одна зі сторін має більше користі ніж інша) і «нульовий баланс» (обидві сторони лише намагаються мінімізувати свої витрати)	Концепція «виграш – виграш» (кожна зі сторін угоди отримує виграш від неї)

Венчурні підприємства створюються на договірній основі з використанням засобів юридичних або фізичних осіб, кредиторів, приватних і державних інвестицій. Створення венчурних підприємств викликане рядом причин, до яких зокрема відносяться:

- інноваційні пропозиції;
- ризиковий капітал для фінансування венчурного малого підприємництва;
- високий науковий потенціал;
- суспільні потреби для реалізації інноваційних пропозицій.

Інвестування у венчурні малі підприємства має низку особливостей:

- кошти надаються на довгий термін на безповоротній основі і без гарантій, тому інвестори йдуть на великий ризик;
- пайова участь інвестора в статутному капіталі підприємства. Це означає, що ризиковий капітал розглядається не як кредит, а як пайовий внесок у

статутний капітал венчурного малого підприємства в залежності від частки участі;

- участь інвестора в управлінні створеним венчурним малим підприємством. При цьому інвестори надають різні послуги (управлінського, інформаційного, консультаційного характеру).

Зауважимо, що венчурні малі підприємства можуть фінансувати великі підприємства, банки, страхові компанії, держава, різного роду фонди (не виняток і пенсійний), фінансові компанії, фізичні особи, що володіють власним вільним капіталом. При цьому державні органи можуть виконувати роль організатора, фінансиста, джерела науково-технічної інформації і замовника.

Венчурні малі підприємства можуть бути двох типів:

- самостійні, які виконують роботи на замовлення і зі своєї ініціативи;
- відносно незалежні, створені у складі великих об'єднань, так звані «внутрішні венчури».

Саме в другому випадку підрозділи отримують самостійність у виборі напрямів дослідження, організації роботи, формування персоналу підприємства. Внутрішні венчури зазвичай створюються за рішенням керівництва великого підприємства, мають юридичну і бюджетну самостійність. Наведені приклади підтверджують, що найбільшого поширення венчурні малі підприємства отримали за кордоном, однак сьогодні й в Україні ризикові венчурні підприємства починають вдало та прибутково функціонувати, і їх потрібно в цьому підтримувати.

Розвиток венчурних малих підприємств базується на різних інвестиційних фондах. Найбільш привабливими інвестиційними проектами для венчурних капіталістів в Україні є такі сфери, як медицина, телекомунікації. З цих причин є потреба в становленні повноцінної системи підтримки інноваційних проектів, яка повинна включати в себе створення інноваційно-венчурних фондів. Для цих цілей пропонується довести кількість малих інноваційних підприємств в Україні до 90% від їх загальної кількості. Якщо зараз малі та середні підприємства виробляють наукоємну продукцію, вона, як правило, експлуатує науковий потенціал, розроблений ще в радянські часи. Тому конкурувати із західними підприємствами, які просувають на український ринок сучасні інноваційні проекти, нашим підприємствам досить важко.

Необхідність у створенні інноваційно-венчурного фонду пов'язана ще з тим, що слід створити систему, яка здатна забезпечити безперервність інноваційного циклу на кожному етапі розвитку проектів, що дозволить компенсувати або знизити ризики індивідуальних інвесторів, нарівні з державою залучаючи до інноваційного процесу венчурних підприємців, інвестиційні банки та корпоративних інвесторів.

Зміни в бізнес-середовищі зазвичай несуть у собі як нові можливості та спрощення створення підприємств, так і нові загрози, які сильно ускладнюють досягнення ними успіху. Венчурні підприємства, які не змогли утвердитись на ринку, сформувавши правильні та стабільні альянси, залучити нові джерела фінансування, використати комп'ютерні можливості, управляти багаточисленними нематеріальними чинниками успіху, сходять з «дистанції» набагато раніше за інші, більш успішні венчурні фірми.

На нашу думку, можна виділити ряд аспектів, які визначають успіх сучасного «молодого» венчурного підприємства на ринку високих технологій інноваційної економіки, а саме:

- швидкість розвитку, що відповідає швидкості розвитку ринку. Якщо у підприємства є ідея, потрібно діяти. Немає часу на її «виношування» – доповнювати та «шліфувати» доведеться в процесі реалізації;

- здатність до партнерства та синергії (тобто стану, коли об'єднання зусиль призведе до набагато більшого успіху). Жодне підприємство в інноваційній економіці «не виживе» наодинці – формування альянсу і партнерських відносин неминуче;

- здатність до новаторства і безперервного розвитку. Немає «застиглих» істин, ніхто не може почуватись в безпеці. Інновації і розвиток повинні закладатись у самій структурі підприємства і ставитись на конвеєр;

- культивування талантів. Перш за все, тих, які визначають головну компетенцію підприємства. Ці таланти – головний актив;

- глобальність мислення (проекти повинні бути орієнтовні не лише на місцеві ринки, а й на регіональні, локальні, світові). Перед венчурним підприємством ставиться задача – визначитись, в першу чергу, який тип бізнесу найбільше підходить для глобальної присутності в Інтернет-мережі.

Важливим є і той факт, що за останні 10 років суттєво змінилась роль венчурних грошей та венчурного інвестування. Гроші більше почали набувати властивості товару, предмету споживання. За таких умов надійними «провідниками» венчурних інвестицій у нове, створені підприємствами стають бізнес-інкубатори, зокрема їх різновид – Інтернет-інкубатори.

В міру того, як все більша кількість підприємств різних галузей демонструє інтенсивний ріст, у тому числі й ріст вартості, власники інкубаторів починають приймати до оплати і акції таких підприємств. Після цього інкубатор стає зацікавленим у залученні венчурних інвесторів (адже комусь потрібно було продавати ці акції) і все більше венчурних інвесторів починають знайомитись з моделлю бізнес-інкубатора.

Таким чином, залишилось зробити лише останній крок, який венчурні капіталісти зробили ще в середині 1990-х років. Вони стали створювати бізнес-інкубатори для отримання прибутків протягом всього періоду росту підприємства. І не дивлячись на те, що увесь ризик несли вони, це не завадило їм зробити ідею ефективною (що ми можемо бачити сьогодні). У подальшому почалась спеціалізація всередині співтовариства бізнес-інкубаторів, з'явилися їх Інтернет-різновиди. Насьогодні у світі кількість Інтернет-інкубаторів перевищує 600 одиниць, а їх класифікація наступна:

- венчурні інкубатори;
- венчурні акселератори;
- венчурні портали;
- мережеві інкубатори.

Відрізняються вони набором та змістом послуг, що надаються. Межі між різними видами Інтернет-інкубаторів можуть бути різні, а назви часто не описують їх справжню сутність.

З вищезазначеного можемо зробити висновок про те, що одним з основних принципів, яких дотримуються венчурний інвестор і бізнес-інкубатор, є принцип партнерства: венчурний інвестор не стільки пропонує гроші, скільки себе зі всіма своїми навичками, досвідом, зв'язками в якості партнера. Звідси й висновок, що на Інтернет-інкубатор потрібно дивитись не як на джерело грошей, а як на можливого одностороннього друга, з яким можна розділити бізнес проблеми та вдаті на шляху до успіху.

Ключову роль у становленні венчурного підприємництва покликана відіграти система інститутів його підтримки або інноваційна інфраструктура. Вона, судячи з досвіду розвинутих країн, повинна включати 3 головних функціональних блоки:

- спеціалізованих організацій підтримки і обслуговування малих інноваційних фірм;
- центрів вирощення малих інноваційних фірм;
- зон (територій) інноваційного підприємництва.

При цьому елементи першої групи можна розглядати в якості об'єктів загальної ринкової інфраструктури, а другої і третьої – об'єктів інфраструктури як малого бізнесу в цілому, так і малого інноваційного підприємництва, в тому числі.

До першого функціонального блоку відносяться наступні підсистеми:

- інформаційне забезпечення;
- експертиза;
- фінансово-економічне забезпечення;
- сертифікація наукоємної продукції;
- патентування і ліцензування;
- підготовка і перепідготовка кадрів;
- лізинговий центр;
- консультаційна служба (маркетинг, менеджмент);
- фірми спеціалізованих послуг (бухгалтерських, аудиторських, рекламних);
- фірми – технологічні посередники.

Другий і третій функціональні блоки інноваційної інфраструктури представлені «центрами вирощення» (інкубаторами) бізнесу, в тому числі інноваційних фірм, а також науковими і технологічними парками.

О.М. Кардаш, П.С. Харів дію венчурного інвестування на малих підприємствах розкривають через притаманну йому велику кількість різноманітних функцій, основні з яких представлено на рис. 1.

Основними перешкодами розвитку венчурного інвестування фахівці вважають нестабільне зовнішнє середовище, нерозвиненість венчурної інфраструктури, низьку ліквідність венчурних інвестицій у зв'язку з нерозвиненістю фондового ринку, іноземне походження венчурного капіталу, слабку інформаційну підтримку та брак прозорості й відкритості в бізнесі [6, 36; 8, 89].

Але, не дивлячись на негативні моменти, які мають місце, все ж таки є позитивні зрушення, до яких ми віднесли б: прийняття Закону України «Про венчурне інвестування інноваційної діяльності»; внесення змін до усіх суміжних законодавчих та нормативно-правових актів, державних програм та про-

ектів; впровадження пільгового режиму оподаткування венчурних підприємств, що інвестують в інноваційні проекти; кредитування інноваційної діяльності; розробка системи мотиваційних чинників для венчурних інвесторів, створення умов для забезпечення ліквідності наукоємних фірм, використання державою спеціальних важелів регулювання інноваційної діяльності [7, 36].

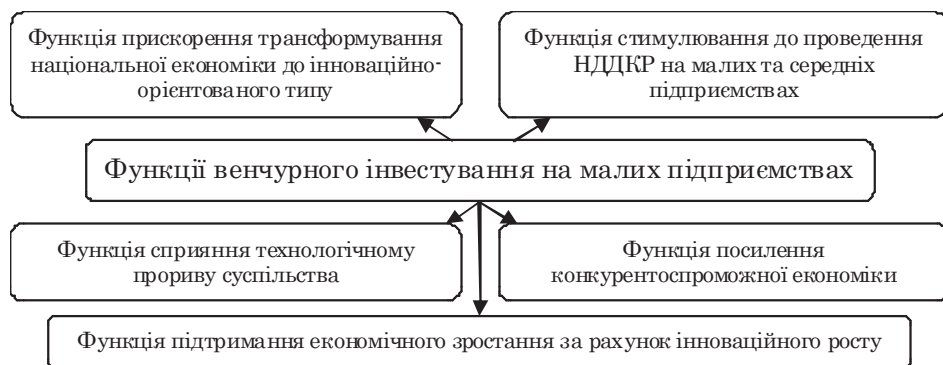

Рис. 1. Функції венчурного інвестування на малих підприємствах [4]

Для рішення цієї проблеми, перш за все, потрібно створити привабливі умови для розвитку в Україні високоризикового інвестування, розробити систему мотивації з боку держави для формування венчурних фондів, проводити постійний моніторинг стану справ в інноваційній сфері, посилити захист прав інтелектуальної власності, забезпечити належну інформаційну підтримку венчурних інвесторів з високим рівнем якості та достовірності інформації, що надається. Культивувати відповідну культуру венчурного бізнесу, тобто слід приділяти увагу підготовці висококваліфікованих фахівців у цій сфері та створювати позитивний імідж цього типу фінансування.

Державна підтримка інноваційної сфери і венчурного бізнесу має забезпечуватись двома формами – прямим і опосередкованим регулюванням. Пряма підтримка передбачає: фінансування з бюджету, надання грантів і пільгових кредитів, створення умов для залучення приватного й іноземного капіталу з метою комерціалізації інновацій. Методи опосередкованої дії – це податкові пільги, амортизаційна та цінова політики, що створюють сприятливий інноваційний та інвестиційний клімат в економіці [3, 33].

Разом з тим потрібно забезпечити:

- використання державних засобів рекламно-інформаційної підтримки українського науково-інноваційного потенціалу для залучення іноземних інвесторів до співпраці з вітчизняними венчурними фондами;
- стимулювання притоку приватних інвестицій у високотехнологічні венчурні фонди, бізнес-інкубатори шляхом доінвестування їх державою та передачі їм в управління відповідних об'єктів державної власності;
- розвиток кадрового та наукового потенціалу шляхом створення науково-освітньо-виробничих комплексів;

- часткову передачу в управління бізнесу відповідних державних навчальних закладів та інститутів;
- створення інфраструктури венчурного фінансування, до елементів якої можна віднести фондові біржі, інжинірингові фірми, технопарки, бізнес-інкубатори для венчурного бізнесу;
- участь держави в проведенні експертизи інноваційних проектів і розвиток консультаційних послуг для науково-технічних підприємств, які, в першу чергу, потребують залучення фінансових ресурсів. На нашу думку, вказані експертизи доцільно проводити на базі державних наукових центрів або вищих навчальних закладів.

Аналізуючи вище викладене, можна зробити такі **висновки**:

1. Перелічені напрямки та привабливі умови для розвитку в Україні високоризикового інвестування повинні здійснюватися у відповідності зі стратегією державної політики в галузі венчурного бізнесу, інтегрованої в єдину концепцію розвитку вітчизняної інноваційної та інвестиційної діяльності, що є об'єктивною потребою на етапі становлення інноваційної економіки.

2. Саме ефективна і комплексна підтримка розвитку венчурних малих підприємств державою може мати сприятливий вплив на динаміку його розвитку, враховуючи складність ведення бізнесу в Україні.

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4.07.2002 №4-IV // zakon.rada.gov.ua.
2. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди): Закон України від 15.03.2001 №2299-III // zakon.rada.gov.ua.
3. *Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С.* Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
4. *Кардаш О.М., Харів П.С.* Організація та механізм інвестування інноваційних проектів венчурним капіталом // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – Серія: Економіка. – Вип. 1. – Рівне, 2008. – С. 92–98.
5. *Каширин А.И., Семенов А.С.* В поисках бизнес-ангела. Российский опыт привлечения стартовых инвестиций. – М.: Вершина, 2008. – 384 с.
6. *Княжанський В.* Продається «українська ідея». Без венчурного капіталу інновацій не буде // День. – 2003. – №9. – С. 36–43.
7. *Мартякова О.В., Трикоз І.В.* Венчурне інвестування в системі фінансування інноваційної діяльності в сфері охорони здоров'я // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – №2. – С. 36–41.
8. *Москвін С.О.* Венчурні фонди інноваційного розвитку // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №2. – С. 89–95.
9. *Павленко І.А., Гончарова Н.П., Швиданенко Г.О.* Економіка та організація інноваційної діяльності. – К.: КНЕУ, 2002. – 150 с.
10. *Скоблякова И.В.* Инновационные системы и венчурное финансирование: Монография. – М.: Машиностроение-1, 2006. – 210 с.
11. Стратегія економічного і соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2004. – 416 с.

Стаття надійшла до редакції 2.07.2013.